

УДК 343.2.01

Ю. В. Баулін, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України, заступник Голови Конституційного Суду України, м. Київ

СУЧАСНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО УКРАЇНИ: ПІДСУМКИ, ТЕНДЕНЦІЇ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Стаття присвячена аналізу сучасних здобутків кримінального права України та висвітленню проблемних питань, які у подальшому чекатимуть на своє вирішення у зазначеній галузі права.

Ключові слова: кримінальне право, норма кримінального права, кримінально-правові приписи.

Підсумки розвитку кримінального права України. Для цілей цієї статті вважаю за можливе виділити наступні складові кримінального права України: кримінально-правова політика, кримінальне право як галузь публічного матеріального права, кримінальне законодавство як юридична форма вираження кримінально-правових норм, застосування норм кримінального права, правова свідомість населення і правова культура правозастосувачів у кримінально-правовій сфері, кримінальне право як навчальна дисципліна.

Стан кримінального права Української РСР на момент проголошення незалежності України характеризувався тим, що в Україні діяв Кримінальний кодекс УРСР як правова форма вираження норм кримінального права. Кодекс було прийнято 28 грудня 1960 р. і введено в дію з 1 квітня 1961 р. КК УРСР являв собою нормативно-правовий акт, що містив положення: Основ кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік; окремих загальносоюзних законів про кримінальну відповідальність за державні, військові й деякі інші злочини, що посягали на інтереси Союзу РСР; Загальної й Особливої частин КК УРСР, які регулювали кримінально-правові відносини у межах компетенції Української РСР.

До набуття Україною незалежності КК відбивав існуючу на той час ідеологію, політику і практику у сфері боротьби зі злочинністю, відбивав перебування Української РСР у складі Союзу РСР як союзної республіки, ґрунтувався на існуючій у країні плановій дер-

жавній економіці, адміністративно-командному управлінні тощо. Тому вихід України із Союзу РСР, зміна політичних оцінок недавнього минулого, реабілітація правозахисників, поступовий перехід від планово-командної економіки до її ринкових основ, зміни в політичній і юридичній правосвідомості політичної еліти, правозастосувачів і населення, зовнішньоекономічні й інші фактори (значний ріст злочинності в перші роки незалежності України, поява й швидке поширення її організованих форм, «криміналізація» економіки, підвищення рівня «професіоналізму» злочинців, поширення корупції тощо) вимагали внесення радикальних змін у всю правову систему країни, у тому числі й у КК України.

Усе це обумовило внесення до КК України 1960 р. численних змін і доповнень, а саме: чимало статей було виключено, склади багатьох злочинів змінені, нові суспільно небезпечні діяння криміналізовані тощо. У підсумку в КК 1960 р. за період з 1991 по 2001 р. були внесені суттєві зміни й доповнення, які, у свою чергу, призвели до того, що він перестав відповідати реаліям, які сформувалися в Україні, а саме: 1) мав низку серйозних прогалин; 2) була зруйнована його системність; 3) не враховував міжнародні зобов'язання України у зв'язку із вступом її до Ради Європи й приєднанням до декількох міжнародно-правових договорів у сфері боротьби зі злочинністю; 4) вимагав перегляду переліку й змісту кримінально-правових приписів; 5) потребував удосконалення в частині системи покарань тощо. Крім того, вищі посадові особи відомств, які застосовували КК 1960 р., наполегливо проводили ідею про те, що чинний КК позбавляв можливості ефективно боротися з новими формами злочинної діяльності, особливо організованої злочинності. Населення країни очікувало від держави рішучих і негайних заходів по приборкуванню злочинності й при цьому певною мірою покладало надії на оновлене кримінальне законодавство. Наукові пошуки були зосереджені в основному на коментуванні чинного кримінального законодавства й багато в чому відставали від сучасних потреб боротьби зі злочинністю. Нарешті, підготовка фахівців вищих юридичних закладів вимагала перегляду існуючого (на той момент) погляду на злочинність і кримінально-правових заходів реагування на неї. Таким чином, фактично за всіма своїми характеристиками кримінальне право України на момент прийняття КК 2001 р. вимагало змін і нових підходів.

Першим кроком у цьому напрямку стала розробка нового КК України. Робота над його проектом тривала з жовтня 1992 р. по квітень 2001 р. КК України був прийнятий 5 квітня 2001 р. і введений у дію з 1 вересня 2001 р.

КК ґрунтується на низці принципівних положень, суть яких зводиться до наступного: 1) положення КК відповідають Конституції України 1996 р. й міжнародно-правовим зобов'язанням держави; 2) КК базується на досягненнях сучасної науки кримінального права України й інших країн, ураховує судову й слідчо-прокурорську практику застосування кримінального законодавства України, практику Конституційного Суду України, досвід реформування кримінального законодавства в країнах СНД і далекого зарубіжжя; 3) у КК декриміналізовано понад 30 складів злочинів: деякі діяння, передбачені КК 1960 р., або втратили небезпеку в нових суспільно-політичних і економічних умовах, або особи, що їх вчинили, не потребували заходів кримінально-правового впливу; 4) у КК забезпечена наступність тих положень, які витримали апробацію часом і відповідають нормам цивілізованого кримінального права, а саме: збережені й розвинені відомі й раніше діючому КК положення про підстави кримінальної відповідальності, межі чинності кримінального закону, форми вини, відповідальність за незакінчений злочин, співучасть тощо; 5) у КК передбачена сувора відповідальність за вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів з наданням суду можливості застосування до осіб, які вчинили злочини середньої й невеликої тяжкості, покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, а також звільнення їх від кримінальної відповідальності; 6) забезпечено пріоритет у кримінально-правовій охороні прав і свобод людини й громадянина: розділи Особливої частини КК, які містять склади злочинів проти життя й здоров'я людини, значно розширені за рахунок включення до них нових видів посягань, а саме: «Порушення прав пацієнта» (ст. 141), «Незаконне проведення дослідів над людиною» (ст. 142), «Порушення встановленого порядку трансплантації органів або тканин людини» (ст. 143), «Насильницьке донорство» (ст. 144) тощо; 7) положення кримінального законодавства приведені у відповідність з умовами переходу економіки від планово-адміністративної до ринкової: спеціальний розділ Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності»

передбачає три види посягань на таку діяльність, а саме: а) посягання у сфері підприємницької діяльності, б) у сфері фінансової діяльності, а також в) посягання на інтереси споживачів товарів і послуг; 8) положення КК гармонізовані з кримінально-процесуальним й кримінально-виконавчим правом, а також з іншими галузями публічного й приватного права.

Слід зазначити, що КК України 2001 р. в частині криміналізації діянь і кримінально-правових наслідків вчинення злочину в цілому відповідав тогочасному стану законодавства України, правосвідомості населення, професійній правосвідомості застосувачів КК і стану науки кримінального права. Що ж стосується пеналізації злочинів, то розробники проекту КК зіштовхнулися з тим, що в цей проект, прийнятий у першому читанні, були внесені прямо протилежні пропозиції народних депутатів України щодо караності досить великої кількості злочинів, особливо у сферах господарської, службової діяльності, проти власності, у сфері обігу наркотичних засобів та ін. Тому робочою групою Кабінету Міністрів України по підготовці проекту КК було прийняте таке рішення: представити на друге читання проект КК із тими пропозиціями, які сформулювали народні депутати, для того, щоб Верховна Рада України сама визначилася в цьому питанні. Адже питання криміналізації й пеналізації належать до сфери кримінальної політики держави, а згідно з Конституцією України саме Верховна Рада України визначає засади внутрішньої й зовнішньої політики держави (п. 5 ч. 1 ст. 85) і виключно в законі має бути визначено діяння, які є злочинами, та відповідальність за них (п. 22 ч. 1 ст. 92 Конституції України).

Тенденції розвитку сучасного кримінального права України. Пройшло 10 років дії КК 2001 р., і є можливість виділити деякі тенденції в розвитку кримінального права України. Вочевидь, що кримінально-правова політика держави за минулі роки змінює свої пріоритети. На першому етапі, після закінчення перших семи років дії КК, 15 квітня 2008 р. був прийнятий масштабний Закон України «Про внесення змін до Кримінального і Кримінально-процесуального кодексів України щодо гуманізації кримінальної відповідальності». Цим законом були пом'якшені санкції в багатьох статтях Особливої частини КК, у санкції доволі великої кількості статей, що передбачили відповідальність за злочини невеликої й середньої тяжкості,

був уведений штраф і громадські роботи як альтернативні види покарань, а також виправлені погіршеності у формулюваннях диспозицій деяких статей, зроблені редакційно-стилістичні уточнення тексту КК. Минуло три з половиною роки, й кримінально-правова політика держави свідчить про поглиблення тенденції до гуманізації кримінальної відповідальності насамперед за злочини у сфері господарської діяльності. Це проявляється в тому, що 15 листопада 2011 р. був прийнятий Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гуманізації відповідальності за правопорушення у сфері господарської діяльності». Така гуманізація кримінально-правової політики проведена за двома основними напрямками. Перший — пов'язаний із заміною покарань у виді позбавлення волі за вчинення економічних злочинів на штраф у великих розмірах, у всякому разі не менше суми заподіяних збитків. Другий напрям стосується декриміналізації близько 20 злочинних діянь у сфері господарської діяльності й віднесення їх до адміністративних правопорушень.

Розвиток сучасного кримінального права України узгоджується, далі, з деякими загальними тенденціями, які характерні для багатьох країн в умовах глобалізації й регіоналізації і які, на мій погляд, дозволяють успішно гармонізувати КК України з кримінальним законодавством сучасної Європи. Однією з цих тенденцій є зближення кримінально-правових систем сучасності. Це проявляється в їхньому взаємопроникненні й взаємозв'язку. Виявилось, що розбіжності в кримінальному праві різних правових систем, на які раніше акцентувалась увага, більшою мірою пов'язані не із сутністю того чи іншого кримінально-правового явища, а з його юридичною формою, правовими традиціями, правовою культурою, законодавчою технікою і т. п. Природно, що кримінальне право України тяжіє до кримінально-правової системи континентальної Європи й це створює добрі перспективи для подальшого обміну досвідом, наукового спілкування тощо.

Крім того, самостійним напрямом у розвитку національного кримінального права є збільшення в ньому міжнародного елемента. Це проявляється не тільки в постійному збільшенні кількості т. зв. конвенційних норм, але й у проникненні міжнародних правових приписів у Загальну й Особливу частини КК, йдеться про розши-

рення сфери дії універсального й національного принципів кримінально-правової юрисдикції держави; урегулювання питань, пов'язаних із визнанням на території України вироків судів іншої країни; закріплення в КК положень щодо видачі злочинців; передбаченість у диспозиціях статей Особливої частини КК ознак складів злочинів, включених до міжнародно-правових договорів України, тощо.

Одним із нових явищ у кримінальному праві стає підвищення ролі принципів у регулюванні кримінально-правових відносин. У багатьох КК, які були прийняті останнім часом, принципам кримінального законодавства присвячуються окремі статті. Ця тенденція заслуговує позитивної оцінки, оскільки законодавче закріплення основних принципів кримінально-правового реагування на осіб, що вчиняють злочини, здатне підняти на новий якісний рівень як законодавчу, так і правозастосовну практику. При підготовці проекту КК України також ставилося питання про включення до КК положень про принципи кримінального закону, однак ці пропозиції не знайшли тоді підтримки у законодавців.

В умовах сформованої конституційної юстиції в Україні відчувається її істотний вплив і на розвиток кримінального права. Конституційний Суд України, наприклад, визнав неконституційними приписи КК 1960 р. щодо смертної кари, дав офіційне тлумачення положень КК про чинність кримінального закону в часі щодо осіб, яким смертна кара була замінена довічним позбавленням волі, тощо.

У кримінальному праві України поступово збільшується кількість кримінально-правових норм. Причому чимала кількість гіпотез цих норм стали мати більш-менш бланкетний характер. Це, з одного боку, підтверджує існуючий взаємозв'язок між публічними й приватними регулятивними й так званими охоронними галузями права, а кримінальне право, як відомо, відносять саме до охоронної галузі права. З другого боку, все менш переконливими є твердження, що єдиною правовою формою вираження кримінально-правових норм (особливо їх диспозицій) є тільки кримінальний закон. Тенденція до посилення бланкетності гіпотез кримінально-правових норм тягне низку негативних наслідків, які добре відомі в літературі, й немає необхідності тут їх повторювати. Крім того, різке збільшення числа кримінально-правових норм призвело до протиріч між ними, невизначеності в ознаках складів злочинів тощо.

У розвитку національного кримінального права щодо підстав кримінальної відповідальності можна виділити як загальні, так і специфічні тенденції. Перші пов'язані із традиційними злочинами, другі — зі злочинами т. зв. «нової злочинності». Що стосується підстав кримінальної відповідальності за злочини першої групи, то відзначу, що криміналізація торкнулася практично всіх відомих людству традиційних злочинів. Фактично кожний із відомих КК містить перелік тих злочинів, ознаки яких практично багато в чому збігаються з КК інших країн. При цьому характерною є комбінація абстрактності й казуїстичності у формуванні ознак складів злочинів. Завдання, однак, полягає в тому, щоб знайти «золоту середину» при описі ознак певного виду злочинної поведінки. З одного боку, необхідно ясно й чітко визначити ознаки й межі злочинної поведінки, а з другого — не допустити прогалин у криміналізації суспільно небезпечної поведінки людей. Цьому сприяє, зокрема, і вдосконалення законодавчої техніки при описі певних видів злочинів, а саме: побудова законодавчого матеріалу, зручного для його комп'ютерної обробки; збільшення числа приміток, у яких роз'яснюються й уточнюються окремі ознаки складів злочинів, тощо. У той же час помітною стає тенденція, за якої у країнах, що дотримуються принципів як монізму, так і дуалізму в кримінальному законодавстві, окремі ознаки складів злочину знаходять своє закріплення в приписах некримінального законодавства. Інакше кажучи, йдеться про досить широке поширення випадків формулювання ознак складів злочину в бланкетних диспозиціях статей КК. Існують численні випадки, коли окремі ознаки кримінально-правових норм національного права знаходять своє місце в правових приписах різних галузей законодавства. Це дозволяє по-новому оцінити погляд про те, що єдиним правовим джерелом кримінально-правових норм є кримінальний закон.

Стійкою є тенденція до спеціалізації підстав кримінальної відповідальності. Вона здійснюється двома шляхами. Перший із них пов'язаний із збільшенням складів злочинів зі спеціальним суб'єктом. За деякими підрахунками, КК нараховує таких складів понад 70 % від їх загальної кількості. Можна сказати, що КК усе більше стає спеціалізованим нормативно-правовим актом, оскільки значна кількість його приписів поширюється на певні групи насе-

лення, пов'язані з їхньою професійною, службовою й іншою діяльністю, певним правовим статусом тощо.

Другий шлях пов'язаний із введенням спеціальних складів злочину. Часто це пояснюється необхідністю посилення запобіжної функції кримінального закону, хоча поки немає достовірних даних, у якому ступені сама по собі наявність норм кримінального права, не пов'язана з діяльністю органів кримінальної юстиції по їх застосуванню, утримує від вчинення злочину тих осіб, на яких поширює свою дію дана кримінально-правова норма. Більш переконливим є твердження, що запобіжний ефект має діяльність усієї системи кримінальної юстиції, що пов'язана із застосуванням положень КК про кримінальну відповідальність за вчинені злочини. Разом із тим надмірне захоплення спеціальними складами злочинів часто призводить до необґрунтованої конкуренції загальної й спеціальної кримінально-правових норм, яка негативно відбивається на практиці застосування КК.

Нарешті, очевидною тенденцією, що безпосередньо впливає на вирішення питання про наявність або відсутність підстав кримінальної відповідальності, є значне розширення у КК числа обставин, що виключають злочинність діяння. Якщо КК 1960 р. нараховував три такі обставини (необхідна оборона, затримання злочинця і крайня необхідність), то, наприклад, КК 2001 р. містить уже сім таких обставин, яким присвячений окремий розділ VIII Загальної частини КК. Проте є очевидним, що перелік зазначених обставин, які містить КК, не є вичерпним, що знайшло своє закріплення в КК деяких країн (наприклад, КК Грузії).

Специфічні тенденції характерні й для встановлення підстав кримінальної відповідальності за злочини, що належать до т. зв. «нової злочинності». До них зазвичай відносять: 1) організовану транснаціональну злочинність; 2) міжнародний тероризм; 3) посягання у сфері господарювання, застосування масових комунікацій, навколишнього середовища, незаконного обігу наркотиків, а також 4) торгівлю людьми, зброєю, антикваріатом; 5) відмивання «брудних грошей»; 6) міжнародну корупцію тощо. Відомо, що виникнення т. зв. «нової» злочинності пов'язане із процесами глобалізації в різних сферах людської життєдіяльності. Якщо взяти тільки національний рівень протидії зазначеній злочинності і такий її аспект, як

встановлення підстав кримінальної відповідальності за «нову злочинність», то в цій сфері можна виділити такі напрями розвитку сучасного кримінального права України: а) удосконалення диспозицій статей КК, що передбачають ознаки тероризму, екологічних злочинів, злочинів у сфері комунікацій, відмивання «брудних грошей» тощо; б) прискорення процесів імплементації норм міжнародних договорів у КК; в) більш широке застосування універсального й національного принципів кримінально-правової юрисдикції України; г) вирішення питання про врахування вироків судів іноземних держав; д) урегулювання проблем видачі й передачі злочинців іноземній державі або міжнародному суду; е) удосконалення законодавства щодо відповідальності за вчинення злочинів організованою групою й злочинною організацією; ж) легітимація таких обставин, що виключають злочинність діяння, як контрольована поставка, застосування зброї, спеціальних засобів і фізичної сили; з) удосконалення підстав обов'язкового і безумовного звільнення від кримінальної відповідальності представників державних органів, упроваджених в організовані злочинні угруповання, тощо.

Певними тенденціями характеризуються й кримінально-правові наслідки вчинення злочину, передбачені в сучасному кримінальному праві України. Насамперед перестала існувати тверда залежність між злочином і покаранням. Значний розвиток одержав інститут звільнення особи від кримінальної відповідальності за вчинення насамперед злочинів невеликої й середньої тяжкості (відмова від кримінального переслідування або його припинення, медіація, трансакція й т. п.). У КК України, наприклад, з'явився спеціальний розділ IX Загальної частини КК «Звільнення від кримінальної відповідальності», який передбачає 5 загальних видів такого звільнення. Крім цього, близько 20 статей Особливої частини КК передбачають спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за окремі, у тому числі й тяжкі, злочини.

Помітною стає й тенденція до спеціалізації кримінальних покарань. Подібно тому, як збільшується число спеціальних складів і суб'єктів злочинів, так і у сфері покарань поширюються спеціальні види покарань. Наприклад, у КК України передбачені такі спеціальні види основних покарань, як службові обмеження для військовослужбовців, тримання у дисциплінарному батальйоні військово-

службовців, додаткове покарання — позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу, а також змішане покарання — позбавлення права займати певні посади або займатися певною діяльністю. У цілому існуючі системи кримінальних покарань дають підставу для висновку, що, по суті, людство не винайшло інших видів покарань, як позбавлення волі, штраф і пробацію (в останні роки до них додалося й таке покарання, як громадські роботи). Виходячи з цього, КК України, наприклад, передбачає п'ять видів позбавлення волі (довічне позбавлення волі, позбавлення волі на певний строк, тримання у дисциплінарному батальйоні військовослужбовців, обмеження волі, арешт), три види штрафу (класичний штраф, своєрідні види штрафу — виправні роботи та службові обмеження для військовослужбовців), звільнення від відбування покарання (статті 75–78 КК) (своєрідний вид пробації), а також громадські роботи (ст. 56 КК).

Перспективи розвитку сучасного кримінального права України. Що стосується перспектив розвитку кримінального права України як галузі публічного права, то по суті, йдеться про прогнозування того, яким бачиться майбутнє кримінального права України. І хоча заняття прогнозуванням є справою невдячною, однак дозволю собі сформулювати своє розуміння того, яким мені бачиться майбутнє розвитку кримінального права України.

Кримінально-правова політика держави навряд чи зазнає кардинальних змін і, на мій погляд, буде зосереджена на ще більшій інтеграції й гармонізації кримінального права України з міжнародним і європейським кримінальним правом. Так, наприклад, основними документами, які регламентують співробітництво між Україною і ЄС, є План дій Україна-ЄС у сфері юстиції, свободи і безпеки та План-графік його імплементації. Оновлений План дій, зокрема, передбачає такі погоджені завдання й напрями співробітництва й імплементації, як протидія тероризму й організованій злочинності, зокрема, у напрямках боротьби із проявами торгівлі людьми, незаконного переправлення мігрантів, незаконного обігу наркотичних і інших заборонених товарів, корупції, підроблення документів, відмивання доходів і інших видів протиправної діяльності. Очевидно, що зазначений План уже виконується: введені в дію закони, у т. ч. кримінальні, щодо боротьби із корупцією; Верховна Рада

України 6 жовтня 2011 р. прийняла Закон «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення і до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів і одурманюючих засобів». Крім того, встановлена кримінальна відповідальність за використання коштів, здобутих від незаконного обігу зазначених засобів (ст. 306 КК України).

Досліджуючи кримінально-правову політику, не можна не згадати про відому Концепцію реформування кримінальної юстиції в Україні, яка передбачає принципові положення, у тому числі й щодо модернізації кримінального права. Вочевидь, що важливі кроки в кримінально-правовій політиці очікуються як відповіді на виклики глобалізації, посилення тенденції до міжнародного, транснаціонального характеру злочинності.

У перспективі кримінальне право як галузь права, на мій погляд, очікують дві корінні істотні зміни: перша пов'язана з підставою кримінальної відповідальності, а друга — із самим розумінням такої відповідальності. Що стосується підстави кримінальної відповідальності, то, як на мене, у кримінальному праві все ж таки відбудеться виокремлення кримінального проступку. У такому випадку підставою кримінальної відповідальності виступатиме кримінальне правопорушення у двох його різновидах: злочин і кримінальний проступок. Думаю, що перехід до кримінального проступку буде проходити у два етапи. Перший із них уже на стадії завершення, коли низка злочинів у сфері господарської діяльності віднесена до адміністративних правопорушень. Не виключено, що деякі із злочинів невеликої й середньої тяжкості також будуть віднесені до зазначених правопорушень. Другий етап — це інтегроване виокремлення всього комплексу кримінальних проступків із числа адміністративних правопорушень і деяких злочинів. Якщо це трапиться, то краще, на мій погляд, таке виокремлення зробити в окремому комплексному законі.

Другий перспективний момент пов'язаний із підставою кримінальної відповідальності і стосується можливого майбутнього дуалізму суб'єкта злочину, що підлягає кримінальній відповідальності, а саме: фізичної і юридичної особи. Перший невеликий крок

у цьому напрямку спочатку був зроблений у законодавстві про відповідальність за корупційні правопорушення, але потім цей процес було припинено. Не можна виключати, що це може бути початком руху до введення корпоративних суб'єктів у кримінальному праві з усіма наслідками, що випливають із цього: формуванням складів злочинів, вчинених такими суб'єктами; розумінням кримінальної відповідальності таких суб'єктів і багато чого іншого.

Якщо в кримінальному праві України з'являться кримінальний проступок й корпоративні суб'єкти злочинів, то це спричинить революційні зміни в нашій уяві про кримінальне право, підстави кримінальної відповідальності й розуміння такої відповідальності. Зокрема, сама кримінальна відповідальність уже зараз, відповідно до практики Страсбурзького Суду із прав людини, трактується як більш-менш серйозне обмеження державою прав і свобод людини за вчинення нею кримінального правопорушення. Вочевидь, що це вплине на ті законодавчі рішення, які необхідно буде прийняти для втілення зазначених нововведень у правове життя країни.

Далі, не можна не відзначити такий новий напрям у кримінальній політиці держави, як все більша перевага грошових стягнень над іншими видами покарань щодо певних видів злочинів. Відзначена тенденція відносної переваги штрафу над іншими видами покарання свідчить про можливість заміни штрафу позбавленням волі й навпаки. Відомо, що КК 1960 р. прямо забороняв таку заміну. Згідно із законом, про який я вже згадував, у кримінальному праві вже з'явився інститут заміни штрафу позбавленням волі (ст. 53 КК). Це також пов'язано з необхідністю переоцінки багатьох цінностей. Нарешті, не можна виключати, що в майбутньому й небережні злочини будуть виключені із числа тяжких і особливо тяжких злочинів, а це також внесе істотні корективи в кримінальне право України.

Перспективи КК України залежать від розвитку кримінального права як галузі права. У розвитку КК знову став переважати динамізм над стабільністю. За деякими підрахунками, із введенням у дію КК 2001 р. зміни й доповнення щорічно вносилися більш ніж в 260 його положень, тобто у середньому кожного місяця у Кримінальному кодексі оновлюються 2–3 його статті. І хоча очевидно, що деяка еволюція кримінального права необхідна й закономірна, однак вона

не повинна перетворюватися у поспішні невиправдані зміни КК. Далі, поведінка законодавця останнім часом дає підстави для нового прочитання принципу, згідно з яким кримінальне право є крайнім, останнім засобом протидії злочинності в суспільстві. Законодавець останнім часом повторює ті ж помилки щодо КК 2001 р., які були допущені ним і при дії КК 1960 р., а саме: прагнення вирішувати виникаючі складні життєві ситуації в політичній, соціально-економічній і інших сферах життєдіяльності людей, як йому здається, простим, але, як виявляється, неефективним способом — шляхом застосування заходів кримінально-правової відповідальності. Без сумніву, такі спроби приречені на невдачу. Крім того, поспішність і непродуманість при внесенні змін і доповнень до КК призводять до зниження якості кримінального закону, до порушення його системності й інших негативних наслідків. У той же час завдання полягає в тому, щоб забезпечити баланс між динамічністю й стабільністю КК. Звичайно, Кримінальний кодекс потребує редакційно-стилістичного уточнення тексту, виправлення допущених помилок, усунення дублювань, протиріч, які з'явилися в результаті численних його змін і доповнень. Однак корінні зміни його очікують, якщо будуть втілені в юридичну форму зазначені вище тенденції в кримінально-правовій політиці держави. Це, у свою чергу, торкнеться й суміжних галузей законодавства, які мають бути узгоджені з можливими нововведеннями в КК України. У зв'язку із цим уже починає обговорюватися ідея про прийняття КК у новій редакції.

Далі, сучасний етап розвитку суспільства й законодавства вимагає й відповідного забезпечення розвитку кримінального права, у тому числі й представниками кримінально-правової науки. Окремі вчені-криміналісти і їх колективи мають достатні можливості, щоб впливати на кримінально-правову політику держави, осмислювати нові кримінально-правові явища, обґрунтовувати моделі вдосконалювання кримінального законодавства й інших його галузей, поліпшувати кримінально-правову підготовку фахівців, впливати на професійну правосвідомість правозастосувачів і правову культуру населення. Звичайно, це вимагає певної перебудови наукового мислення, оволодіння новими підходами й прийомами, вивчення досягнень зарубіжної науки наприкінці ХІХ — на початку

XX ст., як це часто має місце зараз, тим більше що сучасні засоби комунікації надають таку можливість.

Відомо, що саме кримінально-правова наука є теоретичною основою розвитку кримінального права, удосконалення кримінального й суміжного законодавства. Суспільство чекає від науки кримінального права нового, системного продукту, пов'язаного із сучасним розумінням кримінального правопорушення й правових наслідків його вчинення. Тому в наукових дослідженнях доцільно зосередити зусилля насамперед на вирішенні стратегічних, масштабних завдань у поєднанні з тактичними, прикладними проблемами. Наука кримінального права, як відзначається в літературі, могла б досліджувати проблеми узгодження соціально-економічних, політичних, духовних змін у суспільстві з модернізацією сучасного кримінального права; сприяти досягненню громадської злагоди на таке відновлення. Розвиток комплексних, міждисциплінарних досліджень (у сукупності із представниками інших наук, і не тільки юридичних) дозволив би масштабно досліджувати кримінально-правові явища, розробляти нові технології у сфері правозастосування. Необхідно відмовитися від схоластичних, віртуальних досліджень, поставивши їх на міцний фундамент кримінальної соціології, прагматизму й здорового глузду.

Нарешті, представникам викладацького корпусу науки кримінального права слід потурбуватися про якісне підвищення рівня підготовки фахівців у галузі кримінального права. Адже не є таємницею, що ця якість не завжди відповідає сучасним вимогам.

Статья посвящена современным достижениям уголовного права Украины и освещению проблемных вопросов, которые в дальнейшем будут разрешены в данной отрасли права.

The article is devoted to the modern achievements of criminal law of Ukraine and illumination of problem questions that in future will be settled rights given.